

TRI RENESANSNO-BAROKNA MORTARA U TROGIRU

Magdalena Dragičević

U privatnom posjedu u Trogiru čuvaju se tri kamena mortara, od kojih su dva nađena prije više godina na Travarici na lokalitetu Ošjaku pred Trogirom, na mjestu gdje je don Frane Bulić 1903. godine našao ostatke temelja starokršćanske bazilike iz V—VI stoljeća.¹ Danas je tu stambena zgrada dijelom u vlasništvu Marije Torba, u koje se nalazi veći mortar pronađen sa sjeverne strane te zgrade u dubini od oko 30 cm prilikom kopanja septičke jame, Nikole Mamića, koji je nedavno pri izvođenju adaptacija na toj kući, također na sjevernoj strani našao drugi manji mortar, i Mate Punda koji ima mortar pronađen na dijelu drugog suvlasnika. Dio te zgrade podignut je na temeljima stare crkvice 1903. godine, kako je uklesano na južnom pročelju zgrade.

Ti su mortari po svojoj lijepoj dekoraciji sasvim rijetki primjerci kod nas i nisu bili dosad uočeni.

Mortar s cvjetovima četvrtasta je oblika i oblo izdubljen. Visina mu iznosi 19 cm, a promjer otvora 16 cm. Ukras čine pojedinačno kasetirani dekorativni elementi u kojima su izvedeni četverolatičast cvijet, koji se jednom ponavlja, virovita rozeta i štit bez grba s malo oštećenim završecima na gornjem dijelu. Te su plohe na četiri strane odvojene ukrasnim stupićima oblika »dvostruke kruške«. Gornja površina jednog od tih stupića je neznatno zasječena udubljenjem koje se prema vanjskom rubu malo sužava. Na taj se način lakše presipao materijal koji se u mortaru usitnjavao. Sve to ukazuje na renesansno-barokni slog konca XVI i početka XVII stoljeća.

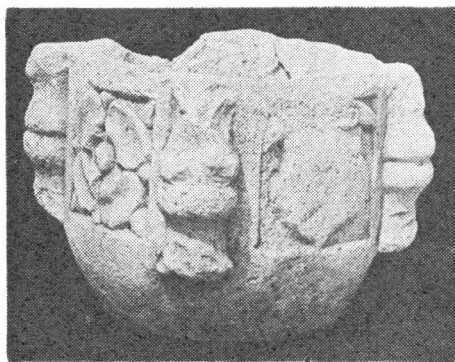
Istom razdoblju i slogu pripada i drugi mortar koji je nešto manji, visine 16 cm i promjera otvora 12,5 cm. Ukrasni pojas ovija njegov donji dio sa stiliziranim motivom lišća koje se u simetričnom slijedu ponavlja četiri puta, dok gornji glatki pojas ukrašavaju četiri polukružna stupića.

Osim ta dva mortara, u privatnom posjedu postoji još jedan, kojemu se ne može sa sigurnošću odrediti provenijencija. Sada je u vlasništvu Marinka Milića, čiji su se preci doselili u Trogir. Je li bio dio domaćinstva te obitelji ili je došao u posjed iz neke od trogirskih crkava, ne može se utvr-

diti. Po stilskim osobinama srodan je opisanim mortarima. Ima četiri stupića koji dijele četiri vanjske plohe mortara koji dobivaju poseban heraldički oblik štita. Visina mu je 17 cm, a promjer 19,5 cm. Dobro je očuvan, osim što mu je rub mjestimično oštećen. I na tom se mortaru ponavlja zasjek za presipanje smrvljenog materijala.

Ti su mortari načinjeni od segetskog krečnjaka, što znači da su domaće proizvodnje.

Mortari su imali višestruku namjenu. U domaćinstvu se spominju već u XVI stoljeću kad je zabilježen kao »mortarett« od kovine ili kamena,² a u XVII³ i XVIII stoljeću spominje se od mjedi. Drvo se također koristilo za njegovu izradu, a takav je primjerak još i danas u upotrebi u hvarskoj katedrali za usitnjavanje tamjana, a za tu namjenu su česti u inventarima nekih crkava, ali pretežno učinjeni od mjedi.

Renesansno-barokni mortar iz Trogira

Mortar se upotrebljavao i još uvijek se upotrebljava i u apotekarstvu za pripremanje lijekova. Stoga je njegova upotreba bila višestruka, od sakralne do svjetovne upotrebe.

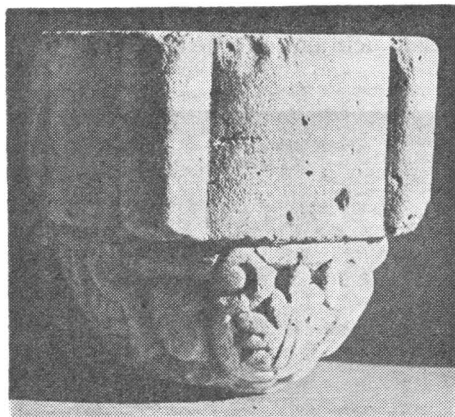
Kameni mortari, kao ti trogirski, vrlo su rijetki u Dalmaciji, a njihova pripadnost razdoblju renesansno-baroknog sloga upućuje na pomisao da su oni u to vrijeme bili osobito rašireni bilo u upotrebi u kući ili crkvi. Budući da su dva trogirski mortara nađena na mjestu srednjovjekovne crkve koja je postojala do 1647. godine, kada je porušena, moglo bi se pretpostaviti da su pripadali inventaru te crkve.

Bulić je na tom mjestu na Travarici utvrdio da je u srednjem vijeku postojala crkva Sv. Jurja, ne izostavljajući mogućnost postojanja i crkve Sv. Barbare.⁴ Budući da je utvrđeno da su u srednjem vijeku tu bile obje crkve, pokušat ćemo utvrditi koja je od tih crkava ostala do XVII stoljeća i kojoj su možda pripadali opisani mortari.

Za to su značajne vijesti koje donosi Ivan Lučić na osnovi arhivske građe i Pavao Andreis, koji dijelom ponavlja Lučića, ali i sam donosi arhivsku građu Trogira, pa bi ti podaci bili najbliži istini.

Andreis u svojoj »Storia della città di Traù« donosi podatke gdje se nalazila crkva Sv. Jurja. Nalazila se istočno od puta koji vodi od trogirskog mosta prema gradskom bunaru Dobrić.⁵ Ta se crkva spominje i 1266. godine kada su zastupnici franjevačkog samostana u Trogiru kupili vrt te crkve preko mosta, između putova i općinske mesarnice, a primljeni novac za to trebao se utrošiti za popravak crkve Sv. Jurja.⁶

Bulić ističe da je manja vjerojatnost postojanja crkve Sv. Barbare na Travarici, a bila je srušena zajedno s crkvom Sv. Jurja pred navalom Turaka 1557. godine, ili 1647. prema Andreisu.

Renesansno-barokni mortar iz Trogira

Kult sv. Jurja bio je raširen jer je bio zaštitnik vitezova, vojnika strijelaca, gradova i naselja.⁷ Stoga se crkve njemu posvećene nalaze na ulazu u grad ili pak na istaknutom mjestu u njegovoj blizini kao njegova zaštita. Bio je štovan od križara koji su za dalekih vojnih pohoda u trenucima smrtne opasnosti zazivali njegovu pomoć. Tako ga nalazimo i na Travarici pred Trogirom, iako bi se prema Andreisu moglo pretpostaviti da je na Travarici nad starokršćanskom crkvom bila crkva Sv. Barbare.⁸

Treba spomenuti da je uz kult sv. Jurja bio ne manje raširen onaj sv. Barbare. Štovanje te svete kao zaštitnice od iznenadne smrti razvio se na Istoku, odakle je preko Egipta i Carigrada prešao u Italiju još u ranom srednjem vijeku i tu se zadržao. Godine 1009. prenesene su moći sv. Barbare iz Carigrada u Veneciju, gdje se i ustalilo njezino štovanje.⁹ Odatle pretpostavka da je Venecija kao značajno duhovno žarište imala presudan utjecaj za početak štovanja te svete u Trogiru, kao što je utjecala i na gospodarski, društveni i politički život u tom dijelu priobalja.

Crkve Sv. Jurja i Sv. Barbare na Travarici porušene su 1647. godine, kako bi se onemogućilo Turcima da se njima koriste u opsjedanju grada Trogira.¹⁰

Rasprostranjenost štovanja sv. Jurja znatno je prednjačilo onom sv. Barbare, ali je ipak kult te svetice u Trogiru nesumnjivo bio prihvaćen mnogo čvršće od tamošnjih žitelja, jer se i poslije rušenja njezina svetišta njezin kult prenosio iz jedne crkve u drugu. Crkvu Sv. Barbare, njezina upravitelja i posjed Lago spominju Lučić¹¹ i Barada.¹² Osim navedene vijesti iz 1266. godine o istovremenom postojanju crkve Sv. Barbare i Sv. Jurja, Andreis navodi da je crkvu Sv. Barbare osnovala Bitkula, sestra bl. Augustina Kažotića¹³ koji je rođen između 1255. i 1260. godine,¹⁴ isto u XIII stoljeću.

Slijedi spomen crkve Sv. Barbare kod Lučića i Farlatija iz 1348. godine kada je trogirski biskup Nikola Galutio odobrio podjelu dvostrukog upraviteljstva nad crkvom Sv. Barbare među dvojicom klerika: Julijem Desimom i Jakovom Dujmovim.¹⁵ Ta se crkva ponovno spominje 1626. godine u dukali mletačkog dužda Ivana Cornera, naslovljena na trogirskog kneza Jeronima Zanu. Iz nje doznajemo da su crkva Sv. Barbare »izvan zidina« zajedno s njezinim beneficijem dodijeljeni trogirskom svećeniku Dominiku Capogrossu.¹⁶

O crkvi i njezinu inventaru tridesetih godina XVII stoljeća pa dalje nalazimo više potanjih podataka u zapisnicima vizitacija trogirskih biskupa, osobito onih iz 1631. i 1637. godine.¹⁷

Kult sv. Barbare dobiva na vrijednosti za turskih provala pa se u Trogiru tada njezin kult nalazio u dvjema crkvama. Za drugo mjesto njezina štovanja nalazimo u vizitacijama u crkvi Sv. Nikole »inter et prope menia civitatis« čiji je beneficij pripojen kaptolskoj menzi, dok je briga oko čuvanja crkvice povjerena društvu artiljeraca.¹⁸

I Lučić registrira novo svetište sv. Barbare uz vrata mosta prema kopnu gdje spominje crkvu Sv. Leona za koju kaže da je ona koja se ranije nazivala Sv. Nikola ili Sv. Barbara.¹⁹

Ratne su okolnosti nametnule da se crkva Sv. Nikole napusti, a ujedno i svetište Sv. Barbare, pa se štovanje te svetice prenosi u crkvu Sv. Martina usred grada. C. Cega navodi 1537. godinu kada je oltar sv. Barbare prenesen u crkvu uz gradsku ložu.²⁰ Međutim, u aktima vizitacije biskupa Didaka

Renesansno-barokni mortar iz Trogira

Manole od 6. VIII 1756. godine navodi se kako je crkva Sv. Nikole zbog ratnih prilika izgubila sakralnu ulogu i pretvorena u spremište ratnih sprava 1650. godine.²¹ Tako je kult sv. Barbare potisnuo stari kult sv. Martina, koji se kod nas raširio posredstvom Franaka.²²

Sv. Barbara se štovala i u crkvi Sv. Mihovila u Pasikama u Trogiru, od koje je crkve danas ostao samo zvonik nakon bombardiranja u prošlom ratu,²³ a jedan je antependij prenešen u crkvu Sv. Petra.

Postojanje crkve Sv. Barbare u Travarici skoro do kraja prve polovine XVII stoljeća može dopustiti pretpostavku da su mortari nađeni na tom mjestu pripadali inventaru te crkve.

BILJEŠKE

¹ *F. Bulić*, Ritrovamenti di una chiesa cristiana a Trau Bull. dalm. XXVII/1904, str. 20. i dalje.

² *D. Božić-Buzančić*, Prilog poznavanju interijera kuće u Splitu iz druge polovice 16. vijeka, Izdanje Historijskog arhiva — Split, svezak 3, Split, 1961, str. 102.

³ *Ista*, Interijer kuće u Splitu u 17. vijeku, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, svezak 5, Split 1965, str. 127.

⁴ *Bulić*, n. dj., str. 25—26.

⁵ *P. Andreis*, Storia della città di Traù, Spljet 1908, str. 247—248.

⁶ *G. Lucius*, Memorie di Trau, Venezia 1674, str. 83.

⁷ Bibliotheca sanctorum sv. VI Roma 1965, stupac 512—530.

⁸ *Andreis*, Storia, str. 323.

⁹ Bibliotheca sanctorum sv. II, Roma 1962, stupac 759—767.

¹⁰ *Andreis*, Storia, str. 246.

¹¹ *Lucius*, Memorie, str. 83.

¹² U dokumentu od 13. III 1271. godine stoji: »... prebanus (!) sancte Barbare, nomine et uice dicte ecclesie sancte Barbare et pro ipsa ecclesia, nomine permutationis dedit et tradidit domino Luce Mathei, sindaco et procuratori fratrum minorum... quadraginta pasos os terre de terra ipsius ecclesie sancte Barbare, posite in pertinentiis Lacchi, super aquas comunis...«

M. Barada, Trogirski spomenici, dio I sv. I, Zagreb 1948, str. 186.

¹³ *Andreis*, n. dj., str. 186.

¹⁴ *R. Grgec*, Bl. Augustin Kažotić, Zagreb 1963, str. 48.

¹⁵ Farlati, Illiricum sacrum IV, str. 380; *Lucius*, Memorie, str. 239.

¹⁶ »Registrate die 17. mensis Martii 1626.

Joannes Cornelio Dei gratia Dux Venetiarum etc. Nobili et sapienti Viro Hieronimo Zane de suo mandato Comiti Tragurii fideli dilecto salutem et dilectionis affectum: E stato inteso da Noi con dispiacere quanto si opera da quel Vescouo contro Pre. Domenico Capogrosso eletto et presentato per il benefi(cio) semplice della chiesa di santa Barbara fuori delle mura di questa Città, giuspatronato di alcune Città e Terre della Dalmazia (...): Dalji tekst koji potanje govori o rješenju samog spora s biskupom u vezi toga izbora ispuštamo, jer za našu stvar nije važan. Prijepis dukale u Nadbiskupskom arhivu u Splitu (NAS), Odio bivše trogirске biskupije (T), inventarska jedinica br. 7 »Processus super beneficio S. Barbarae prope et extra muros civitatis Tragurii« fol. 78.

¹⁷ Vizitator je dana 16. svibnja 1631. razgledao crkvu Sv. Barbare izvan zidina. U zapisnik je tom prigodom uneseno: »Die 16 eiusdem Visitata fuit alia ecclesia sanctę Barbare extra menia civitatis, beneficium simplex, de jure patronatus ut dicitur Nobilium totius Prouintię, ualoris ducatorum centum circiter. Nullum quod sciatur aliud onus habens, quam unius Misse, in die festo eiusdem Sanctę. Altare non est consecratum et indiget quibusdam ornamentis de quibus iam per beneficiarium data fuit commissio Venetiis de prouidendo. Ecclesia non eget reparatione, neque aliud fuit ordinatum« (NAS, T. 10 f. 71 sv).

Vizitator je 13. travnja 1637, pošto je pregledao crkvu, dao upisati slijedeće: »Visitata fuit ecclesia sanctę Barbare extra menia Ciuitatis et prope ipsam simplex beneficium valoris Ducatorum centum circiter Jus Patronatus Nobilium huius prouincie possessum hodie per reuerendum canonicum Dominicum Capogrossum. Ordinatum tantum fuit prouideri de Cruce, neque ullo modo celebrari sine ipsa; quamuis enim non appareat extare obligationem celebrandi, nisi in festo eiusdem Sanctę, solet tamen aliquoties ibi celebrari ex deuotione.« (NAS, T. 10 f. 26 v)

¹⁸ Vizitator je 15. svibnja 1631. dao upisati slijedeće:

»Visitauit ecclesiam siue capellam sanctę Barbare, alias sancti Nicolai Intra et prope menia Ciuitatis beneficium simplex unitum mense capitulari, sed ecclesia ipsa ab eodem capitulo concessa fuit societati bombarderorum qui eam custodiunt sartam tectam retinent, nec non super unico Altari in honorem eiusdem Sanctę ab ipsis excitato singulis primis Dominicis mensium celebrari curant sumptis tamen pro maiori parte alibi peramentis et ornamentis. Ecclesia non indiget reparatione; mandavit solum amoueri quandam ligneam credentiam in angulo eiusdem collocatam ad usus profanos; nec non quedam instrumenta an onerandas et purgandas bumbardas inhibi asservata«. (NAS, T. 10 f. 71 v).

¹⁹ Lucius, Memorie, str. 493.

²⁰ Vicenzo de C. Cega, La chiesa di Traù nell'anno 1854, Spalato 1855, str. 55.

²¹ NAS, T. 47. f. 143.

²² NAS, T. 47. f. 141.

²³ Novosti br. 67, god. XXV 1931.

TROIS MORTIERS RENAISSANÇO-BAROQUES DE TROGIR

Magdalena Dragičević

En 1903, Don Frane Bulić découvrit une basilique paléochrétienne au lieu-dit Travarica à Trogir, dans la partie qui s'appelait auparavant Ošjak. Plus tard, proches de cet endroit, furent trouvés, par hasard, deux mortiers en pierre, à l'emplacement où fut ultérieurement construite l'église — nommée Sv. Juraj (St-Georges) par Bulić et Sv. Barbara (Ste-Barbe) par Pavao (Paul) Andreis.

Ces mortiers, ainsi qu'un autre qui leur ressemble mais dont le lieu de découverte n'est pas attesté, par l'harmonie des formes et la beauté du décor appartiennent à des exemplaires de grande valeur et rarement conservés en Dalmatie et, par leur style Renaissanço-baroque se datent de la fin du XVIe et du début du XVIIes. Ils sont très probablement l'oeuvre de maîtres locaux et ont été exécutés en pierres provenant des carrières voisines de Seget.